

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

ŞERİF MARDİN'İN ARDINDAN

Ufuk ÖZCAN

Özet: Şerif Mardin'in ölümü sadece sosyal bilimler camiasında değil, çeşitli siyasi çevrelerde de geniş yankı bulmuştur. Şerif Mardin, uzun yıllara dayanan akademik kariyerinin yanı sıra, özellikle son yıllarda belli bir siyasi tavırla kamuoyunda tanınan bir kişiydi. Yetmiş yıla yakın bir süredir Türkiye'nin bilim hayatına damgasını vurmuş Şerif Mardin gibi bir bilim insanını Türkiye'nin mevcut konjonktürel siyasi ortamının ve kısır siyasi çatışmaların dışında değerlendirmekte fayda vardır. Şerif Mardin'in ölümünden sonra bilim ve siyaset çevreleri tarafından değerlendirilmesinde ciddi sorunlar göze çarpmaktadır. Bu anlamda, bu çalışma ile, bilinen hatalar incelenecek ve Şerif Mardin hakkında daha detaylı bilgiler elde edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şerif Mardin, Modernleşme, Osmanlı.

AFTER ŞERİF MARDİN

Ufuk ÖZCAN

Abstract: The death of Şerif Mardin had a wide repercussion not only in the social sciences community but also in various political circles. In addition to his long-standing academic career, Şerif Mardin was a person known in the public opinion with a certain level of political attitude, especially in recent years. It would be beneficial to consider a scientist like Şerif Mardin who has left his mark on Turkey's scientific life for nearly seventy years, outside of Turkey's current, conjunctural political environment and vicious political conflicts. Serious problems stand out in the evaluation of Şerif Mardin by the scientific and political circles after his death. In this sense, with this study, known mistakes will be examined and more detailed information will be obtained about Şerif Mardin.

Keywords: Şerif Mardin, Modernization, Ottoman.

ŞERİF MARDİN'İN ARDINDAN

Ufuk ÖZCAN



Şerif Mardin'in ölümü sadece sosyal bilimler camiasında değil, çeşitli siyasal çevrelerde de geniş yankı buldu. Aslında bu geniş ilgi, Şerif Mardin'in çift yönlü kimliği göz önünde bulundurulduğu zaman kolayca anlaşılabilir bir durum olarak karşımıza çıkıyor. Şerif Mardin uzun soluklu akademisyenliğinin yanı sıra, özellikle son yıllarda kamuoyunda belirli bir düzeyde siyasal tutumuyla da tanınan bir kişiydi. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, sosyal bilimci kimliğinin daha fazla öne çıkıp siyasal kimliğinin onun gölgesinde kaldığını iddia etmek mümkün. Şerif Mardin'in bu iki yönünün birbirinden büsbütün kopuk olmadığı da söylenebilir. Ancak hayatı boyunca hangi yönüyle daha fazla öne çıktığını tespit etmek zorundayız. Şüphesiz, bir bilim insanı olarak portresi daha güçlü bir kişidir. Bu sebeple, Şerif Mardin gibi yetmiş yıla yakın bir süre boyunca Türkiye'nin bilim hayatına damgasını vurmuş bir bilim insanını Türkiye'nin güncel, konjonktürel siyasi ortamının ve kısır siyasi çekişmelerin dışında ele almakta yarar var.

Her şeyden önce Şerif Mardin Türkiye'nin önde gelen bir sosyal bilimci-siydi. 1927 doğumlu olduğunu hesaba katacak olursak, Cumhuriyet'in Tek Partili yıllarında ilk yetişmesini tamamlamış, Çok Partili yıllarda DP'ye muhalif bir siyasal konumu benimsemiş, sonraki dönemde ülkenin siyasal-toplumsal çalkantılarına tanıklık etmekle yetinmeyerek bir yandan devletin ve sosyal güçlerin kökleri uzun bir tarihte yatan reflekslerinin mekanizmasını anlamaya çalışmış, diğer yandan siyasi olarak müdahalede bulunma çabasından da vazgeçmemiştir. Salt bu bakımlardan bakıldığında bile, Cumhuriyet kuşağının son ve parlak sosyal bilimci simalarından biri olduğunu teslim etmek gerekir. (Bu kuşağın son temsilcisi olarak bugün sadece Cahit Tanyol hayattadır.)

Türkiye'nin önde gelen sosyal bilimcileri genellikle devlet, siyaset ve siyasi gelişmeler karşısında kayıtsız kalmamışlardır. Elbette Şerif Mardin de bu saptamadan istisna tutulamaz. Sosyal bilimci kimliğinin yanı sıra liberal ve -belli bir ölçüde ve özel bir anlamda- "muhafazakâr" siyasal kimliğiyle de değerlendirilmelidir. Gene de, Şerif Mardin'in ardından yapılacak ilk değerlendirmelerin siyasal terminolojiye dayalı bir dille olmaktan ziyade, akademik

bir terminolojiye dayanılarak yapılması gereği vardır. Çünkü Mardin, sosyal bilimci kimliği diğer yönelimlerine daima daha ağır basan bir kişiliktir.

Ölümünün hemen ardından yayınlanan bir köşe yazısında Şerif Mardin'den "Türk sosyolojisinin büyük isimlerinden biri" olarak bahsediliyor. Bu sıfatı ne kadar hak ettiği konusunda ihtirazi kayıt düşülmeli; parantez içine alarak düşünülmesi. Böyle bir sorgulama ikincil bir tartışma gündemi olabilir, ama bu sıfatı belli bir açıdan ve belli ölçülerde hak ettiğini düşünmemiz için sebepler de var. Öncelikle Şerif Mardin, bilimsel-akademik yetişmesinin büyük bir kısmını Amerika'da tamamlamış bir sosyal bilimci portresi olarak karşımıza çıkmasına karşılık, ele aldığı meselelerin -daha ilk bakışta geniş ölçüde Türkiye'nin siyasal ve sosyal yaşamıyla ilişkili olmasıyla göz doldurur. Osmanlı-Türk modernleşmesini problemleştiren çalışmalarını akademik hayatının ilk dönemlerine kadar geri gider. Hatta bir bakıma, bu açıdan öncü ve ayrıksı bir sosyal bilimci olduğunu iddia etmemiz mümkündür. Diğer yandan Şerif Mardin'i, Türkiye'de gerçekleşen yapısal siyasal ve sosyal değişime uzak kalmış bir bilim insanı olarak değerlendirmek de olasıdır. Bu durum öncelikle kullandığı akademik dilde görülür. Şerif Mardin kolay okunan ve anlaşılabilir bir yazar değildir. Cemil Meriç, Mardin'in kullandığı Türkçeyi sevmediğini söylüyordu ki, Mardin'in İngilizcesinin Türkçesinden daha gelişkin olduğu düşünülebilir. Kitaplarının çoğunu da İngilizce yazmıştı. Hatta Türkçede yayınlanan kitaplarının çoğu çeviriydi. Çoğu eserinde Türkiye'nin Batı'dan kültürel farklılığına vurguda bulunan Şerif Mardin'in Osmanlı'yı ve Yeni Türkiye'yi Türkçeden ziyade İngiliz diliyle ve modern Batılı teorik modeller aracılığıyla kavrama çabasında oluşu bir zaaf olarak görülebilir. Mardin, Osmanlı-Türk toplum yapısının Batılı bir toplumsal formasyona uymazlığının farkındaydı ve özgün tahliller yapılması gerektiğini düşünüyordu. Bununla birlikte kavramsal çerçevesini ve temel referanslarını Batı-merkezli bir teorik ve metodolojik çerçeve üzerine kurmuştu. Buna ilaveten, Türkiye'deki ortalama bir siyasetbilimciden çok daha fazla sosyolog tavırlı bir sosyal bilimci olduğunu belirtmek gerekir. Şu var ki, Şerif Mardin, kendisiyle yapılan söyleşilerde kendisini bir sosyolog olarak görmediğini; formasyonunun ve çalışmalarının siyasetbilimi disiplini doğrultusunda geliştiğini ifade ediyordu. Bu sözleri tevazudan söylemiş sayılmamalı. Aslında Mardin, siyasetbilimci olduğu kadar bir davranışbilimciydi de. Buna ek olarak, kendisinin bir "geç Osmanlı siyasal düşünce tarihçisi" olduğu da söylenebilir. Hatta bir ölçüde Osmanlı iktisadi tarihiyle de ilgilenmişti. El attığı her konuda geniş bir bilgi birikimine dayanıyordu. Sosyal bilimlerin birden çok disiplinden, Weber'in sosyal teorisinden de yararlandığını düşünecek olursak, Şerif Mardin'in -kendi arzusu hilâfına- belli bir disiplinin içine hapsedilmemesi gereği ortaya çıkar. Çünkü Wallerstein'dan sonra sosyal bilimlerde interdisiplinerliğin akademide genellikle makbul görüldüğü bir çağda

yaşıyoruz artık; bu sebeple sosyal bilimcileri belli disiplinlerin sınımsız kapalı klasörleri içine yerleştirmek anlamsızlaşmış halde.

Alman tarihselci okuluyla temas içinde tarihsel sosyoloji geleneğine bağlı oluşu, anlamayı (verstehen) esas alan yönetime yakınlığı, pozitivism karşıtı bilim anlayışı gibi özellikleriyle Mardin, Türkiye'nin sosyal bilimler camiası içinde oldukça farklı ve ayrıksı bir yerde durmaktadır. Mardin'in çalışma alanları ve ilgileri hakkında bir özelliği daha vurgulamak gerekir: Osmanlı dönemindeki dini cemaatlara ve Türkiye'nin yakın tarihinde biçimlenen İslami akımlara gösterdiği olağanüstü ilgi dikkat çekmektedir. Diğer sosyal bilimcilerden farklı olarak, Türkiye'de iki yüz yılı aşan modernleşme (Batılılaşma, laikleşme, sekülerleşme, uluslaşma, çağdaşlaşma) çabalarına rağmen, İslamiyetin geniş toplum kesitlerinin zihniyet ve davranış kodları/kalıpları arasında ne kadar etkili ve önemli bir yer işgal ettiğini görmüştür. Modernleşme çabaları ilerledikçe dinin toplum üzerindeki etkisinin zayıflayacağına işaret eden hakim tezlerin tam tersi istikamette tezler ortaya koymuştur. Osmanlı'da ve Cumhuriyet döneminde dinin toplumsal yaşamdaki yeri ve rolü hakkındaki analizleri Marksizme de tamamen karşıttır. Marksist literatürde din bir "epifenomen" olarak görülmektedir. Şerif Mardin'in ise, konuya dair birçok çalışmasında bunun tam tersi bir yaklaşımı benimsediği görülmür. Onun, maddi-ekonomik süreçlerden ziyade zihniyeti ve kültür kodlarını temel alan Weberci bir yaklaşıma bağlı kaldığını öne sürmek mümkündür. Bilindiği gibi Weber, modernitenin kritik başlangıç safhasında Protestanlığın çileci etik anlayışının ve zihniyetinin kapitalist sermaye birikim sürecinin gelişmesinde oynadığı rolün altını çiziyor ve dini bir "fenomen" olarak temellendiriyordu. Şerif Mardin de aynı yaklaşımı takip etmiştir. Ancak onun Türkiye'deki İslami tarikatları anlama çabası Weberci modelle de bire bir uyuşmamaktadır. Olağanüstü merkezîyetçi devlet aygıtına karşı bir "sivil toplum" odağı ve imkanı olarak gördüğü cemaatler yapıları hakkında özgün yorumlar getirmiştir. Anadolu Volk-İslamına ve özellikle de Said Nursi'nin İslam anlayışına tamamen olumlu bir çerçevede, bir "sivil toplum imkanı" olarak yaklaşmıştır.

Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* adlı kitabının "Cumhuriyet Devrinde 'Volk' İslâmı" başlığını taşıyan bölümünde, Cumhuriyetin öncü-elit-azınlık yönetici zümreleri ile toplumun çoğunluğunu meydana getiren pasif-vasat avamın inanç dünyası arasında kes(k)in bir ayırım yapar. Bu ayırımın bilinçli bir politik tercihe dayandığı da söylenebilir: Patrimonyal devlet geleneğine karşı güçsüz ve güdük kalmış sivil toplum geleneğini (çıkarlarını) savunmak. Bu açıdan Mardin'i, 1980'lerde yürütülen "devletin küçültülmesi" argümanlarının erken bir savunucusu saymak yanlış olmaz. Mardin, İmparatorluktan Cumhuriyete geçişin bir "kopuş"tan ziyade "süreklilik" olduğuna vurgu yapan ender sosyal bilimciler arasında yer alır. Aşağıdaki alıntı, onun kültüra-

list-özcü yaklaşımı hakkında açık bir fikir verebilir: “Cumhuriyet Türkiye’si oldum olası bize bir yenilikler Türkiye’si olarak takdim edilegelmiştir. Her ne kadar Cumhuriyeti başarısız olarak nitelendirmek isteyenler çıkmışsa da, Cumhuriyetin özelliklerinin anlamını Osmanlı yapılarında aramak pek rastlanan bir tutum olmamıştır. Böyle bir bağlantının, aslında, Cumhuriyet Türkiye’si’nin önemli bir özelliği olduğunu göstermeye çalışacağım. Osmanlı İmparatorluğundan tevarüs edilen bu özelliklerin etkisi yalnız Cumhuriyetin yoğurucu hamlesinin dışında kalmış olan unsurlar için geçerli olsa, yeninin içindeki eskiyi ihmal etmek bir dereceye kadar anlaşılabilirdi. Fakat bizzat Cumhuriyetin ideolojisinde böyle özellikler bulmak mümkündür. Ziya Gökalp’le gösterdiğimiz gibi, bazen, bir kişinin yeni olduğunu iddia ettiği ve bizim de yeni olarak kabul edebileceğimiz görüşlerin ardında çok derinlerde eskinin şartlandığı davranışlar mevcuttur. Cumhuriyeti eski Osmanlı toplumuna bağlayan unsurlardan önemli olanlar bu katta toplanır. İdeolojik düşünce tarzının ve bizim ona bağlılığımızın ne kadar çapraşık ve girift olduğunu da en iyi onlar gösterir.”¹

Pozitivist ve laik eğilimli Cumhuriyet seçkinleri ile halk-İslamı arasında sürekli bir gerilim ve kan uyuşmazlığı olduğunu iddia eden Mardin, Cumhuriyet tarihine bu temel uyuşmazlık açısından eğilir: “Halk kültürü ile seçkinler kültürü arasında bir uçurum olması, seçkinlerin, dine önem veren kimseler olsalar bile, “halk İslâmı”nı kuraldışı saymalarıyla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan, Cumhuriyetin seçkinleri İslâmın yüzeyde görülmesi mümkün olmayan önemli fonksiyonlar gördüğünü idrak etmemişlerdir. Bunun sonucu ‘kültürel optimizm’ olmuştur. Cumhuriyet seçkinleri İslâmın kişisel fonksiyonlarını kolayca başka bir yapıya devredebileceklerini sanmışlardır. Meselenin bu kadar kolay olmadığının incelenmesini önce ‘Volk İslâm’ açısından ele almak istiyorum.”²

Osmanlı ve Cumhuriyet tarihsel deneyimini anlamak için Şerif Mardin’in Weber’den ödünç alarak çeşitli çalışmalarında sıklıkla kullandığı “Herrschaft” kavramının derinlikli bir anlamı vardır: “Herrschaft”, hükmetme, otorite, efendi gibi anlamlara gelmektedir. Mardin, patrimonyal/vesayetçi/bürokratik devlete karşı Volk-İslamı savunmak adına, “patrimonyalizm” gibi Weberyen kavramları hem İmparatorluk hem de Cumhuriyet Türkiye’sine uygulamakta herhangi bir beis görmemiştir. Bu jargon, AKP elitleri tarafından, iktidarlarının ilk on yılında bıktırıcı-usandırıcı bir şekilde kullanılmıştır, hala da kullanılmaktadır. İnsan, Türkiye’de bugün geline nokta da onca gürlütünün, bugünün “Volk-İslam”a dayalı otoriter vesayet rejimini “meşru”

¹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 143-144. Kitabın ilk baskısının 1969’da yapıldığını belirtelim.

² Mardin, a.g.e., s. 147.

göstermek için olduğunu düşünmeden edemiyor. Bir vesayetçi rejimden başka bir vesayetçi rejime neyin değiştiğini de sormak gerekir.

Mardin, Cemil Meriç'in kendisine yol göstermesiyle, Türkiye tarihinde önemli bir kırılma noktası olan 1980'li yıllarda, büyük bir ilgiyle Said Nursi'nin metinlerine yönelmiştir. Nursi'nin külliyyatını belli yönleriyle ele aldığı, tarikat olgusunun siyasi ve ekonomi-politik boyutu üzerinde neredeyse hiç eğilmediği, Said Nursi hareketinin Türkiye'nin modernleşme pratiğiyle uyumlu olduğuna dair tahlillerle dolu kitabı radikal İslami çevrelerde heyecanla, sol çevrelerde ise belli bir kayıtsızlıkla karşılanır. Sol çevreler artık sol klasiklerden uzak durmaktadırlar; neo-liberal politikalarla birlikte gündemi kaplayan radikal kimlikçi, radikal etnikçi ve dinsel hareketlerin yükselişe girmesi karşısında eleştireliliklerini yitirmiş gözükmektedirler. Neo-liberal küreselleşme ve onun kimlikçi söylemi solu da derinden etkilemiştir. Böylece hakim siyasi-entelektüel gündeme uyum sağlamışlardır. Aslında böyle bir ortamda Mardin'in kitaplarının sol çevrelerde de etkili olması beklenirdi. Ama daha çok liberal, muhafazakâr ve İslami kesimler ilgi göstermişlerdir. Mardin, 1980'li yıllarda marjinal liberal-sol çevrelerde kendisine "solcu" bir akademisyen olarak teveccüh gösterilmesine rağmen, çalışmalarında Marksist terminolojiye dayanmadığı gibi, Marksist çözümleme de yapmamıştır. Hemen hemen bütün çalışmalarında liberal-sağ bir siyasal eğilimin izleri görülebilir. Ayrıca, çoğu çalışmasında Amerikan sosyolojisinin imkanlarını (yöntem, modelleme, kavramsal çerçeve vb.) alabildiğine kullandığı göze çarpar.³ Geç dönem akademik hayatında, özellikle de emeklilik sonrasında, radikal-İslamcı eğilimleriyle bilinen gençleri etrafında toplayıp onlara aka-

³ Tarihte ve toplumda sürekli yinelenen beşeri ilişkilere, sürekliliklere vurgu yapan yöntem anlayışını şu pasaj nispeten açık bir biçimde ortaya koymaktadır: "Gerek tarihçiler gerekse sosyologlar günümüzde kendi alanlarında kesin bilgilerle ortaya çıkmamışlardır. Her iki bilim dalı bazı olayların veya oluşumların anlamı üzerinde ihtilâf halindedir. Pek tabii ki her iki kaynaktan bilgi alan bir araştırma onlardan daha kesin bilgiler ortaya çıkaramaz. Hattâ ortaya çıkan yapıtta, iki ayrı belirsizliğin üstüste binmesi dolayısıyla daha da büyük bir belirsizlik payı olacaktır. Araştırmamızın bütünü için belirtilenler, verilen hükümler için de geçerlidir. Araştırmada, zaman zaman belirli bazı 'yapı'ların toplumu etkilediği belirtilmektedir. Bunlar elle dokunulur varlıklar değil, analitik inceleme araçlarıdır. Belirli bir 'yapı', nihayet, insan ilişkilerinin belirli düzenlilikler gösteren şekilleridir. Örneğin, Max Weber'in bahsettiği otorite şekillerinden olan Herrschaft (hükmetme) bir insanlararası ilişki şeklidir. Bu yaklaşımda toplum bilimlerinin ele aldığı bilimler "eşya"lık niteliğini taşımaz. Bunlar, bir ilişkiler kümesini inceler. Uzun vadede toplumda olup biten her şeyi bu tip insan ilişkileri intizamına indirgemek mümkündür. Aksi istikamette bir tutum Marx'ın üzerinde önemle durduğu bir hataya yol açmaktadır. O da "şeyleşme (reification) eğilimidir. Bunun sonucu, ancak bir kavram realitesi olan olay türlerinin "eşya" olarak kabul edilmesidir. Weber'in metodolojisi ise toplumda tanımladığımız grup, sınıf, müessese gibi varlıkların aklımızın birer kategorisi olduğuna dikkatimizi çekiyor." *Din ve İdeoloji*, s. 8-9

demik çerçevede yön vermeye çalışması, bu kesim üzerindeki entelektüel bakımdan etkinlik kurma çabasının bir işaretidir. Türkiye’de radikal İslamın güçlendiği 1990’larda, Mardin’in üzerlerinde belirli bir etkiye sahip olduğu bu gençlerin bir bölümü sonraki yıllarda oldukça önemli pozisyonlara gelecek ve ülkenin kaderini tayin edecek roller oynayacaklardır.

Şerif Mardin, son dönem çalışmalarında Anadolu Volk-İslamına ve özellikle de Said Nursi’nin İslam yorumuna olumlu bir tarzda yaklaşmaktadır. Peki kimdir Said Nursi? II. Meşrutiyet devrinde, 31 Mart 1909 şeriatçı-gerici ayaklanmasının kışkırtıcılarından biri olarak görürüz. Şerif Mardin ve Cemil Meriç’in -değişik sebeplerle- hayranlıklarını gizlemedikleri Said Nursi’nin 1909 baharında kaleme aldığı ve *Volkan* gazetesinde⁴ yayınlanan birçok makalesi arasından sadece ikisinin başlığını hatırlatalım: 14 Mart 1909: “Yaşasın Şeriat-ı Garrâ”, 18 Mart 1909: “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedî”. Her iki makale de, kısa süre sonra patlayacak olan askeri ve siyasi nitelikte bir isyanın, yani hükümet darbesi girişiminin habercisidir. Tıpkı Said Nursi’nin yolunu izleyen Fethullahçıların 15 Temmuz darbe teşebbüsü gibi... Bu teşebbüslerden ilkinin ardında İngiliz, ikincisinin ardında Anglo-Amerikan dünya çıkarları bulunduğu yolunda güçlü şüpheler vardır. Nitekim Said Nursi’nin bu makalelerinin yayınlanmasından çok kısa bir süre sonra, 31 Mart 1909’da, “Şeriat isteriz” sloganlarıyla Taksim Topçu Kışlası’ndan harekete geçerek İstanbul sokaklarına yayılan, “alaylı” tabir edilen ast sınıftan ordu mensupları ayaklanmış, softaları da aralarına katarak yönetimi ele geçirmek istemişlerdi. Ayaklanma İttihatçı ordu tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. Said Nursi’nin son derece karanlık ve tehlikeli fikirleri vardı. Volkan’da İngiliz propagandası yapılyordu ve gazete yazarları İngilizci eğilimleriyle tanınan İtilafçı çevrelerle ve Prens Sabahattin ile de siyasi bağlantı içindeydiler.

Sonuçta, Şerif Mardin’in, Said Nursi -diğer bir lakabı Said-i Kürdi’dir- gibi güvenilmez ve müseccel bir meczup hakkında olumlu ifadelerle yüklü kitabı dolaylı olarak bile olsa 1990’larda yükselişe geçen Fethullah Gülen hareketini olumlu gösterme çabasını yansıtır. Böyle bir kişinin bilimsel bir araştırmanın konusu olması bir yana, ılımlı, diyalog ehli, katılımcı, seküler, demokrat, içinde insan sevgisi besleyen bir din adamı olarak tahlil edilmesi ilgi çekicidir. Mardin’in *Bediüzzaman Said Nursi Olayı* adlı kitabı, Fethullah Gülen hareketinin kamuoyu nezdinde makbul gösterilmesine ve Türkiye’nin ve çevre bölgenin sırtına bir deli gömleği geçirilmesine meşrutiyet zemini hazırlamıştır.

⁴ Gazetenin sahibi Derviş Vahdeti, Saray çevreleri tarafından tutarsız ve güvenilmez bir şahsiyet olarak nitelendirilen; şeriatçı görüşleri ve bu yolda kurduğu gizli siyasi bağlantılarıyla tanınan, hükümet darbesi girişiminde adı geçen bir kişidir. Yargılanarak idama mahkum edilmiştir.

Şerif Mardin, Tanzimat dönemi Yeni Osmanlı hareketi üzerine yaptığı çalışmalarda da aykırı tezler öne sürmüştü; Yeni Osmanlıların modernist görüşlerinin orijine bağlı (fundamental) İslami referanslarını göstererek, onların yenilikçi fikirleriyle İslami gelenekler arasında sentetik bir ilişki, bir iç içelik ve örtüşme olduğunu vurgulamıştır. Bu yöndeki saptamaları oldukça abartılıdır ve Yeni Osmanlıların modernist görüşlerini kavramak için yetersiz bir çerçeve sunar.

Mardin, AKP iktidarının güçlendiği 2010'larda yıllarda, "imam Cumhuriyetin öğretmenini yendi" tarzında açıklamalar yaptıktan bir süre sonra görüş değiştirmiş olacak ki, bu sefer "Müslüman mahallesinde baskı" temasını işleyen söyleşiler vermeye başlar. Bir sivil toplum unsuru olarak gördüğü İslami cemaatler hakkındaki yanılığının farkına varmış gibidir.

Şerif Mardin'in siyasi cephesine de dikkat çekmek anlamlı olacaktır: Kendisi Türkiye'de belki de ilk defa "devletli" olmayan, "sivil" nitelikli bir burjuva siyasi hareketinin, Yeni Demokrasi Hareketi'nin kurucuları arasında yer almıştı. Burjuvazi, ekonomik sermayeyle yetinmiyor, siyaset alanını da kontrol etmek ve siyasi sermayeye sahip olmak istiyordu. YDH, "işadamı" Cem Boyner'in partisiydi. Bu parti, kurulduğu yıllarda, "açık toplum", "çoğulculuk", "serbest piyasa ekonomisi" ve "özgürlük" gibi (neo-)liberal değerleri savundu. Kimse de itiraz etmiyordu. Tam tersine, belli kesimlerden alkış topladı. Aralarında, son dönemde Türk siyasi hayatında kamusal siyasete katılan liberal solcular da bulunuyordu. Şerif Mardin, bilim hayatıyla yetinmemiş, siyasete de aktif olarak atılmış bir siyasetbilimciydi. Toktamış Ateş, Mete Tunçay vb. gibi siyasetbilimcilerle benzer bir düzlemde, konjonktürel bir (neo-)liberal tavır göstermişti. Yani, "Yeni Türkiye"yi inşa eden kadroların safında o da sahne almıştı. Ateş ve Tunçay'ın Nursici Fethullah Gülen hareketiyle dolaylı ilişkisi biliniyor. Mardin ise bu konuda daha ölçülüydü; Nursi yanlısı cemaatlerin "sivil toplum kuruluşlarınca" düzenlenen toplantı ve seminerlere katılmakla yetindi. Mardin'in ve diğerlerinin, 1990'lar boyunca devlete karşı "sivil toplum"a yaptığı vurgunun anlamı, Türkiye'deki dinsel tarikatları ve yeni (sivil) sermayedar zümreleri birer "sivil toplum" odağı olarak, olumlu bir biçimde lanse etmeleriydi. Başka deyişle, ülkenin yönetimine hazırlanan yeni bir zümreyi, ayrıcalık kazanmak ve rüştünü ispatlamak isteyen belli sınıf ve kadroları, toplumun en geniş kesimleri aleyhine, masum göstermişlerdi. Ne yazık ki Türkiye kamuoyunun hafızası çok zayıf olduğu için, bunlar bugün pek hatırlanmıyor.

Ölümünden sonra bilim ve siyaset çevrelerinin Şerif Mardin değerlendirmelerinde ciddi sorunlar göze çarpıyor. Sadece akademik çevrelerin değil, siyasi yelpazenin çeşitli kesimlerinin, solun, libero-solun, sağın değerlendirmelerinde de zaaf var. Şerif Mardin'in kitaplarını derinlemesine okumamış oldukları; ya gereksiz bir övgüyle ya da karalamaya varan siyasi bir yer-

gi tonlamasıyla konuştukları görülüyor. Örneğin hiçbiri Mardin'in olumlu Cumhuriyet değerlendirmesini bilmiyor: "O dönemde mümkün olabilecek en isabetli ve rasyonel seçimdi" diyor. Nihat Genç gibi ulusalcı kesimden yazarlar Mardin'e hakaretler yağdırmakta beis görmüyor. Şerif Mardin gibi bir ismi hemen "tarikat sosyologu" olarak ifşa edip etiketliyorlar. Hatta son dönemde Türk dış politikasında Yeni Osmanlıcı ihtirasların oluşmasında Şerif Mardin'in bir "ideolog" olarak katkıda bulunduğu, bu yöndeki arayışların mimarı olduğu yolundaki iddialar var. Bu gibi iddialar abartılı, yersiz ve temelsizdir. O yüzden bunları fazla ciddiye almamak gerekir. Ama bu türden yaklaşımların ülkemizin bilim camiası için üzücü olduğu da kesin. Halbuki bir sosyal bilimciyi salt politik bir mercekten okumak hiç de geçerli bir yöntem değil. Gerçi Şerif Mardin politikaya da atılmış bir sosyal bilimci; 1950'lerin ortalarından itibaren DP'ye muhalefet eden *Forum* dergisinde yer almış, 1960 askeri cunta döneminde yıldızı parlamış, sonrasında liberal politik eğilimler içine girmiş, "işadamlarının" kurduğu liberal bir partinin kuruluşunda bizzat rol üstlenmiş. Böyle bir kişilik elbette politik mercekten de değerlendirilebilir; kimsenin bir itirazı olamaz. Ancak Mardin salt politik düşünce ve faaliyetlerinden ibaret bir kişi değil. O yüzden bir Şerif Mardin sempozyumu düzenlenmesi elzem gibi gözüküyor. Merkez-çevre ekseninde geliştirdiği analizlerini, iki yüz yıllık Türk modernleşmesine getirdiği açıklamaları, Nursi hareketi üzerine değerlendirmelerini derinlemesine ele alarak tartışmak; bu analiz ve değerlendirmelerinin sağlamlığına veya geçersizliğine kanıtlar ortaya koymak mümkün.